

Lubov Isajenko
(*Odessa, Ukraina*)

ВІД ТОПОСУ ДО ОБРАЗУ ОДЕСИ В ПОЕЗІЇ ДМИТРА ШУПТИ

Образ Одеси у ліриці, мабуть, не поступається своєю виразністю та різноманітністю створеному словом прозовим. Важко уявити собі одеського поета, який би не занурився у стихію міста, не прагнув би висловити її крізь призму власного бачення. Важливу роль тут відіграє і те, що переважна більшість з цієї славної когорти, якщо і не народилися в Одесі, то навчанням, працею, життям пов'язані з нею, вкорінені в її дух і топос від початків творчості.

Дмитро Шупта у цьому плані стоїть дещо осібно, а він – поет цікавий, самобутній і давно сформований як мистецька особистість. У автора солідний літературний доробок, він повноправно належить до когорти шістдесятників. Його шістдесятництво починається з далекого 1954 року, коли уперше опублікував вірші у пресі, коли мав уже рукопис першої збірки, а в травні 1963 року був в Одесі членом творчого семінару молодих літераторів України разом із Василем Стусом, Василем Захарченком, Борисом Нечердою, Володимиром Сорокою.

Мікропоема „Місяць над морем” присвячена Василеві Стусу, дата її написання 5 – 10 травня 1963 року в Одеському будинку творчості письменників на Дачі Ковалевського. Це красномовно говорить саме за себе, адже з перших днів навчання на семінарі між Дмитром Шуптою, полтавцем із Криму, й Василем Стусом, вінничанином із Донбасу, зав'язалися дружні стосунки й глибоке взаєморозуміння. Зберігає поет рукопис перших збірок, зошит із одеським „семінарським” циклом та альбоми з малюнками того часу, у яких намалював олівцем портрети як викладачів-лекторів В'язовського, Недзвідського, Донця, Іванисенка, Сивоконя, так і своїх „семінаристів” Стуса, Зайвого, Нечерду, Гориня, Вінграновського та зафіксував пам'ятні місця Одеси.

Його одеський період розпочався, коли він уже сформувався як творча особистість, тому Одеса не витворювала його світовідчуття, більше того, народжений у селі, хоча і залишив батьківщину рано, поет загалом демонструє важливе для української літератури тяжіння, скажемо умовно, до землі, а не до асфальту. Отже, художній світ митця був змушений у якийсь момент прийняти і привласнити світ чужого міста з досить чіткими і стійкими контурами образу, в тому числі і художнього. Десь це

зіткнення і взаємовходження були наперед визначені, недаремно на початку збірки, про яку будемо говорити, читаємо вірш „Спогад” виразно автобіографічного характеру, у якому йдеться про першу зустріч з Одесою на семінарі молодих літераторів у 1963 році. До цього вірша ми ще повернемося, а зараз годиться сказати про загальну специфіку збірки, яка стала об’єктом нашої уваги.

Збірка „Око Курячого Бога” є своєрідним тематичним вибраним, яке об’єднує вірші поета, починаючи з 90-их років минулого століття і по день сьогоднішній, присвячені Одесі. В її основі – твори, що побачили світ у збірках „Птахи попелу”, „Межінь”, „Осіньня грань”, „Турецький вітер”, а також і нові, оприлюднені вперше. Написані у різний час, вони передають неповторність аури міста, інтимні ноти спілкування з ним митця. Принагідно зауважимо, що далеко не все, написане автором про місто, увійшло до „Ока Курячого Бога”. Тому необхідно з’ясувати ту внутрішню тенденцію, на основі якої постала збірка, оскільки саме ця тенденція і увиразнює авторський образ Одеси.

По-перше, впадає у вічі чимало віршів мариністичного характеру. Про мариніста Шупту критики уже не раз писали, і це, безперечно, тема окремої розмови. Як видається, в збірці „Око Курячого Бога” крім своєї прямої функції – портретування моря – мариністика урівноважує урбаністичний топос як хаос урівноважував космос у древніх, не випадково природа завжди є домінуючою стихією самоототожнення ліричного почуття. Традиційно наша південна Пальміра нерозривно пов’язана з морем, утворюючи в культурній свідомості неподільний образ приморського міста. У Дмитра Шупти зустрічаємо дещо інший художній фокус, коли місто і море, приречені бути цілим, одночасно пам’ятовують своє суверенне єство, вглядаючись одне в одного, прагнучи і злитись, і роз’єднатись:

У хвилі тоне все і не втопає...
Прозорість абажурної медузи.
Червневий спокій полудня довкіл
Ріднить Одесу й древні Сіракузи.¹

У аналізованій збірці постає споконвічний степ, цикадний степ під Одесою, улюблене Чорне море, яке він називає широко славним морем козацьких чайок. Поет, закоханий у море, складає гімн і пророкує вічність йому. Чорне море для автора збірки – це і наше славне місто Одеса, його минуле.

Поезію „Одеса” поет іронічно починає твердженням :

---

¹ Шупта Дмитро Око Курячого Бога: лірика. – Київ: УкрСІЧ, 2013. – С. 12. / Дмитро Шупта. – Київ: УкрСІЧ, 2013. – 100 с.

Минулого нема – проігноруй минуле.
Воно, як хвиля, в мареві хить-хить... (Там же. С. 50)

І це прямий виклик проти безпам'ятства. Можна погоджуватися чи ні із думкою: скільки років Одеси – більше 200 чи 600 років, але те, що наше місто має проукраїнське коріння – це факт незаперечний.

Окремим моментом у розмові про збірку має стати констатація присутності у ній образу української Одеси. Ми вже звикли до Одеси будь-якої, але чомусь саме в Україні суверенній українське коріння нашого міста ледве не заперечується. Для поета явлені різні лики міста, але болить йому космополітична трансформація на межі з бездуховністю.

Дмитро Шупта – оптиміст і вірить, що Одеса стане перлиною українською, бо стоїть козацький дуб в Одесі вже понад триста років насторожі. У чотирьох поезіях, об'єднаних назвою „Означеність”, поет виступає справжнім патріотом. У першому вірші „Місто сонця” митець не приховує своєї закоханості у місто-герой:

Ах, надморська перлино, Одесо,
Королево південних морів!...
Жодне місто у цілому світі
За красою не рівня тобі. (Там же. – С.72)

Перед нами не опис, не зачудування містом, а своєрідне „оживлення” його:

Благовісні являються знаки.
Рідне слово дзвенить на вустах.
Відлік часу в Одесі онакий,
Ніж у будь-яких інших містах. (Там же. – С.72)

Ліричні твори циклу містять своєрідну енергетичну ауру, яку неможливо підробити чи зімітувати. У поезії „Козацький Пересип” автор говорить про прадавню історію нашого міста:

По Козацькій вулиці іду
Вранці на Пересипу, в Одесі. (Там же. С. – 75)

Поет створює напрочуд щирий вірш „У Купальську ніч”, згадуючи епізод, що Анна Ахматова (Горенко) народилася в Купальську ніч на Великому Фонтані в Одесі, на дачі Саракіні.

Гостре відчуття несправедливості, болю за одеситів проймає серце поета у вірші „Микола Вороний”, бо не знаємо його місця поховання у нашому місті:

Від тебе не залишилося й золи,
Коли твоя скінчилася опала. (Там же. – С. 40)

Але хочеться висловити віру в те, що час усе розставить на свої місця, і ми все-таки будемо знати місце поховання українського митця.

У кожному місті є особливо привабливі місця. У славній Одесі поет називає і Потьомкінські сходи, і альтанку Воронцова, веде читача приморською зоною від Ланжерона до Великого Фонтана і до 411-ї батареї.

Про що б не говорив у своїх творах поет, погляд його звернутий у небо України. Усі його помисли про рідну землю. Почуття гордості і глибокого душевного неспокою звучить у поезії „Степовий край”:

Праскіфська Україно степова,
Ти сонцем зачарована в любові.
Та спокоем зачовгані слова,
Що душу краяли Маланюкові. (Там же. – С. 42)

По-друге, збірка виразно заявляє увагу автора до конкретики, коли художній образ провокується не уявою топосу, а його реаліями. Відтак, образ Одеси у Шупти – це не переспів кліше і стереотипів, це не тиражування „одеського погляду”, а власне авторське бачення-входження у світ міста з його вулицями і узвозами, парками і портом, околицями.

Одеський простір відкривається у момент чистого споглядання, яке дозволяє встановити інтимний зв'язок між людиною і містом, провокує ліричне переживання, що огранюється простором Одеси. Не може не схвилювати читача поезія „Спогад”, яка сприймається як зустріч поколінь української творчої інтелігенції (Григорій Сивокінь, Віктор Іванисенко, Василь Захарченко, Володимир Сорока), які слухають музику у виконанні Василя Стуса:

А поет, що торкається клавішів,
Важить більше, ніж просто поет. (Там же. – С. 4)

Певна частина віршів може бути потрактована як вірші-портрети (наприклад, Тешиного мосту, вулиці Грецької, Польського узвозу, морвокзалу, Кароліно-Бугазу), в яких реально достовірні ландшафти відкривають свою душу, розриваючи закови бруківки, металу і каменя:

Приємно слухать фрази тосту
Й зізнання – я тебе люблю –
Лелеці Тешиного мосту
На тлі Одеси з кришталю. (Там же. – С. 6)

Або ж у поезії „Вулиця Еллади”:

За мостом ховається долина.
Шелестить вечірній автошлях.
Вулиця Еллади, мов ялинка,
Світиться у транспортних вогнях.
Темно на узмор'ї. Хвилі псальма
Торгає причал і утіка.
Стишена Одеса віртуальна.
А де справжня? І вона яка?
Морок розсила скупі депеші,
Вимкнуть світло в місті норовить.
На зупинці Юрія Олеші
Вічності чекає пізня мить. (Там же. – С. 52)

Прикметною ознакою одеських віршів поета є своєрідна подача урбаністичного пейзажу, від якого автор, зрозуміло, втекти не може, але у своєму чистому вигляді він йому доволі чужий. Вдивляючись у місто, лірик не тільки бачить місто по-своєму, але і надає контрурбаністичного, у певному сенсі, ракурсу своєму баченню, зазвичай такий ракурс пов'язаний із зануренням авторського погляду в екзистенційну стихію природи. Можемо бачити це і у тільки що процитованому уривку. Якщо міркувати банально, від зупинки Юрія Олеші узмор'я і причал, та ще й увечері, побачити важко, але внутрішній погляд автора не витримує виключно урбаністичної прив'язки, тому і знаходить простір узмор'я, хоча, вірний художній ситуації, його не стільки бачить, скільки чує („Хвилі псальма / Торгає причал і утіка”).

Загалом урбаністичний мотив, відчуття міста у збірці чимось нагадує у своєму розгортанні коло: є у ній традиційна урбаністика (зображення, скажімо, порту), є те, що ми потрактували як контрурбаністичну тенденцію, а подекуди цілком виразно заявляє себе і антиурбаністична („Одеса за парканом”, „Гравюра вечора”). Специфічним же вивершенням суперечливості мотиву, яке і надає йому сенсу кола, є фінальний образ „Собачої еклоги” – вірша, який потребує окремої розмови. Зараз скажемо тільки те, що метафора, яку формують рядки:

Попід бруком кров тече рікою,
Що єднає в світі все і всіх, (Там же. – С. 78)

– нівелює домінуючі зовнішні ознаки і прояви, відсилаючи ліричне переживання до ціннісної єдності суцього.

По-третє, Дмитру Шупті чужий одеський космополітизм. Він говорить з містом українською, і воно озивається до нього рідною, нехай до часу і притлумленою мовою. Пракорені Одеси, її справжня історія,

заперечення безпам'ятства – це той цілісний мотив, який надає збірці ідейного патріотичного пафосу, увиразнюючи і загострюючи ліричне переживання, що врешті-решт вириває топос з його прив'язки до культурних стереотипів і натомість надає йому живого дихання образу.

Ми уже зауважували, що збірка по суті презентує тематичне вибране, що не є поширеним у ліриці форматом, оскільки пов'язане з прихованою загрозою одноманітності, самоповторюваності, декларативної нав'язливості, але перестороги такого плану втрачають свою актуальність після прочитання „Ока Курячого Бога”, у сприйнятті якого починає домінувати сенс повісткування з пафосом ліричної драми: перегортаючи вірш за віршем, переживаючи окремі ліричні епізоди, утверджуєшся у враженні цілісності образу Одеси, різноманітність, різнобарвність якого в окремих творах органічно пов'язана з праобразом, з тією стихією ліричного, що не знає різниці окремого і цілого, і перше і друге переживаючи в інтенсивності його самодостатності та повноті суцього. Є у збірці невеликий, всього на три строфи, вірш „Хай Одеса – не Гаваї”, який дозволимо собі навести повністю:

Хай Одеса – не Гаваї,
 Й море – теж не океан.
 На останньому трамваї
 Пролітаємо Фонтан.
     Ген, світило мідякове,
     В небі зорі, як пшоно...
     Ми на поле Куликове –
     На кінцеву спішимо.
 Ми із ніччю – наодинці.
 Не розгледитиш допуття.
 На одній такій зупинці
 Час скінчиться, як життя. (Там же. – С. 86)

Чи можна його назвати „віршем про Одесу”? Десь це питання позбавлене сенсу, адже місце розгортання ліричної ситуації володіє конкретною означеністю – Одеса, Фонтан, Куликове поле, врешті-решт, трамвай 18-го маршруту. Названі координати чітко виписують знайомий одеситам і не тільки (адже район курортний) реальний простір, який резонує з відповідним досвідом читача, провокуючи в уяві останнього не що інше як „образ Одеси”. Але, погодьмося, не всі, на жаль, бували в Одесі, то чи значимими (і наскільки значимими) постають для таких читачів згадані координати, чи прочитується на їх основі потрібний нам образ. Відповідаючи на це питання, мимоволі усвідомлюєш різницю між поезією і прозою.

Для прозаїка Фонтан і Куликове поле являли б необхідну самодостатність, на якій би мав сфокусуватись погляд читача, що

і призвело б до необхідного бачення. Для поета самодостатність реального топосу нівелюється його рівнозначністю топосу іншому („Хай Одеса – не Гаваї, / Й море – теж не океан” Там же. – С.86), універсальністю, планетарним звучанням того, що потрапляє у поле його зору (місяць, зорі, Куликове поле). В результаті реальна поїздка 18-им трамваєм реальною Одесою набуває ірраціонального тону, підтекстовий сенс стрімкого і далеко не ясного подорожування життям, а не трамвайною колією, виривається на поверхню. Певна легковажність першої строфи урівноважується прозорістю прийняття екзистенційного підсумку – „На одній такій зупинці / Час скінчиться, як життя”. (Там же. – С.86)

Розпечене навальне місто, автомобільна істерія Фонтанської дороги залишаються позаду, а ми ніби опиняємось в іншому світі, де зелений сад живе не підвладним суєтності життям, а вітер, що гуляє у ньому, невимушено струшує її з нас.

По суті вірш про Одесу, її топос, знайомий, дозволимо собі стверджувати, кожному одеситу трамвайний маршрут відсилає читача до переживання власної битійності, виводить образ Одеси за межі часу і простору, надає йому універсального значення міста – місця життя.

Написані у різний час, ліричні твори збірки „Око Курячого Бога” передають неповторність ауре міста Одеси, інтимні ноти спілкування з ним митця, які неможливо підробити чи зімітувати.

У Дмитра Шупти є свій імідж: він і виразний, і характерний. У нього є своє читацьке коло. Є співпадіння письменницького й читацького психотипу.

Поет має власний художній такт, інтуїцію, відчуває, як слід писати, щоб його творчість не перетворювалася на злободенні гасла чи агітки. Читаючи поезію, ми відчуваємо, що це твори людини високої інтелектуальної культури, творчу манеру якої навряд чи сплутаєш із манерою іншого митця.

Філософічність, глибинність творчості, його поетичні екзистенції змушують повертатися до прочитаного, спонукують до роздумів. А вишукана образність строф, метафоричність збагачує внутрішній світ кожного, хто доторкається до неї.

Митець служить дару і вічності, він зобов'язаний не тільки перед народом, а перед вищою сутністю, яка дає людині дар і хоче, аби вона до цього дару дорівнялася.

Справедливим є твердження: якщо людина – особистість, то в неї є своє бачення і світосприйняття, усвідомлені життєві моральні орієнтири. Не можна інколи відмежуватися від поета як конкретної людини, оскільки йдеться, можливо, про узгодженість її власного життя із сповідуваним ідеалом. Тому, мабуть, і є у поезіях збірки „Око Курячого Бога” необхідна відкрита декларативність, не самодостатня, але така, що органічно

переростає у відкритість душі, не затьмареність стосунків зі світом ліричного героя.

Глибоке розуміння значення свого кореня, постійне відчуття сили, що йде від рідної землі, відчуття радості й гіркоти обов'язку перед рідним народом – все це є у слові митця.

Бібліографія

- Іванисенко В. Оглянімось у гніві: (Про збірки поезій Дмитра Шупти). – Літературна Україна – 1990 – 20 вересня.
- Леонтьев Александр. Музыка морской стихии («Дельфин» Дмитра Шупты). – Электронный ресурс. – Режим допуска: [http: wib.com.ua](http://wib.com.ua)
- Мейзерська Тетяна, Корпанюк Микола. Поет зі світлою душею // Визвольний шлях. – 2008. - №2 .
- Пінчук С. Морська феєрія: (Про творчість Д. Шупти). – Актуальні проблеми сучасної філології: Матер. міжнар. науково-практичної конференції - Тирасполь, 2004.
- Сподарець В. Світотвір поета-шістдесятника // Чорноморські новини – 2008 – 4 грудня.
- Хоменко Н. «Я передам вам сонце...» // Рідний край. – 2002 - № 1. – С. 138-140.
- Шупта Дмитро. Лицар моря. Поема, - Одеса, Фотосинтетика, 2004.
- Шупта Дмитро. Межінь. Лірика. – Одеса, Друк, 2001.
- Шупта Дмитро. Око курячого бога. Лірика. – Київ, УкрСіч, 2013. – 100 с.
- Шупта Дмитро. Турецький вітер. – Дрогобич, 2012.

Lyubow Isayenko

OD TOPOSU DO OBRAZU ODESSY. O POEZJI DMYTRO SZUPTY

Abstrakt

W artykule rozpatrywany jest problem obrazowania artystycznego w liryce Dmytra Szupyty. Obiektem badań stał się zbiór wierszy Dmytra Szupyty zatytułowany *Oko kurzego Boga*.

Jak się okazuje obraz Odessy w twórczości poetyckiej Szupyty nie jest stereotypem, lecz jest to zupełnie osobna, własna wizja wchodzenia w świat miasta z jego ulicami i dzielnicami, parkami i portem, bliższymi i dalszymi okolicami.

Odessa przestrzeń otwiera się w chwili czystej kontemplacji, która pozwala odnaleźć intymny związek pomiędzy człowiekiem a miastem, prowokuje uczucia liryczne, które żywią się odeską przestrzenią.

Key words: marinistic, lyrical feelings, image of the city, city topos, lyrical consciousness.

Ключові слова: мариністика, ліричне переживання, образ міста, топос міста, лірична свідомість.

ІСАЄНКО ЛЮБОВ МИКОЛАЇВНА – доцент кандидат філологічних наук; доцент кафедри української літератури Одеського національного університету ім.І. І. Мечникова

Найважливіші публікації:

- Пам'ять і слово: українознавча філологічна сторінка. – Одеса: Астропринт, 2004. – 248 с.
- Сучасне прочитання морально-етичної проблематики у творчості Тараса Шевченка // „3 його духа печаттю...” Шевченківські студії. Одеса: Астропринт, 2004. – С. 23 – 32.
- Дух і слово в поезії Тараса Федюка: параметр форми і змісту //Література. Фольклор. Проблеми поетики: Зб. наук. праць. – Вип. 24. – Ч. І. – К. : Акцент, 2006. – С.178 – 184.
- Сміслові параметри кольорового універсуму „Лісової пісні” Лесі Українки // Волинь філологічна: текст і контекст. Явище синтезу мистецтв в українській літературі: Зб. наук. пр. – Вип.5 / Упоряд. Л.П. Левчук. – Луцьк: РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – С. 19 – 29.
- Жанрова природа лірики Василя Сагайдака // Прийшов сказати. – Одеса: Друкований дім, 2012. – С. 107 – 115.
- Наукові та позанаукові інтереси: Творчість Лесі Українки та письменників к. ХІХ – поч. ХХІ ст.